

"אונאה" יותר משתות

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב

אמר רבא, הלכתא: פחות משתות - נקנה מקח, יותר על שתות - ביטול מקח. שתות - קנה ומחזיר אונאה, וזה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו .

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב

איבעיא להו: בטול מקח לרבנן לעולם חוזר, או דלמא בכדי שיראה לתגר או לקרובו? ואם תמצא לומר בכדי שיראה לתגר או לקרובו, מה איכא בין שתות ליתר על שתות? - איכא, דאילו שתות - מי שנתאנה חוזר, ואילו יתר על שתות - שניהם חוזרים .

תוספות מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב

ואילו יתר על שתות שניהם חוזרי' - וא"ת דבפרק הספינה (ב"ב דף פג: ושם פד. ד"ה אי לא) אמר רב חסדא מכר לו שוה ה' בו' והוקר ועמד על ח' לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר דאמר ליה לוקח אי לאו דאוניתני לא מצית הדר בך כו' וה"נ אמאי מאנה יכול לחזור נימא ליה נמי המתאנה אי לאו דאוניתני כו' וי"ל דהכא כיון שהוא יותר משתות ה"ל רחוק מן המקח יותר מדאי וכאילו לא מכר כלל דה"ל כיון ונמצא חומץ חומץ ונמצא יין דשניהם חוזרין (שם דף פג:)

וה"ר יצחק בר' מרדכי תירץ דהתם כשאין הלוקח תובע אונאתו לכך אין המוכר יכול לחזור בו אבל הכא מיירי כשמתאנה תובע אונאתו ולכך המאנה יכול לבטל המקח.

רמב"ם הלכות מכירה פרק יב הלכה ד

היתה ההונייה יתירה על השתות בכל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה בטל מקח, והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המאנה אותו אינו יכול לחזור אם רצה זה וקבל, ואף על

פי שבטל המקח אין המאנה חייב להחזיר עד שתהיה ההוניה יתר על פרוטה, היתה פרוטה בשוה אינו מחזיר שאין הוניה לפרוטות.

רמב"ם הלכות מכירה פרק יב (אחרי דיון על זמן חזרה, ואונאה במטבע)

הלכה יג- המוכר לחבירו שוה ארבע בחמש שהרי המקח בטל כמו שביארנו ולא הספיק להראות לתגר או לקרובו עד שהוקר ועמד בשבע, לוקח יכול לחזור בו ולא המוכר, שהרי הלוקח אומר למוכר אילו לא הוניתני לא היית יכול לחזור ועתה שהוניתני תחזור היאך יהיה החוטא נשכר.

הלכה יד- וכן מוכר שמכר שוה חמש בארבע וזל ועמד בשלש, מוכר יכול לחזור בו ולא לוקח, שהרי אומר לו המוכר ללוקח לא מפני שהוניתני תחזור כך.

הלכה טו- המוכר שוה חמש בשש ולא הספיק להראותו עד שהוקר ועמד בשמונה, הרי המוכר חייב להחזיר האחת של הוניה שהרי נקנה המקח וחייב להחזיר וכשהוקיר ברשות לוקח הוקיר, וכן אם מכר שוה שש בחמש והוזלו ועמדו על שלש, הרי הלוקח חייב להחזיר סלע אחת של הוניה, שהרי נקנה המקח וברשות הלוקח הוזל.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף פג עמוד ב

גמ'. אמר רב חסדא: מכר לו שוה חמש בשש, והוקר ועמד על שמנה, מי נתאנה? לוקח, לוקח יכול לחזור בו ולא מוכר, משום דא"ל: אילו לא אוניתן לא הוה מצית הדרת כך, השתא דאוניתן מצית הדרת כך?

רי"ף מסכת בבא בתרא מב עמוד א

וכד מעיינת בהא שמעתא לא סלקא בהאי סברא כל עיקר ומסתברא לן אנן דלא קיימא דרב חסדא אלא אליבא דמאן דאמר מי שהוטל עליו ידו על העליונה והא דרב חסדא ליתא דהא קא פסק רבא הילכתא שתות קנה ומחזיר אונאה אלא מיהו כי ליתיה לדרב חסדא בשתות הוא דליתיה אבל בביטול מקח כגון שמכר לו שוה ארבע בחמש ולא הספיק בכדי שיראה לתגר או לקרובו עד שהוקרו ועמדו בשבע לוקח יכול

לחזור בו ולא מוכר דאמר ליה לוקח למוכר אי לאו דאוניתן לא מצית הדרת בך השתא דאוניתן מצית הדרת בך ... וטעמא דרב חסדא טעמא דמיסתבר הוא:

רא"ש ב"ב ה"ד

והקשה ה"ר יונה ז"ל דהא דקאמר גמ' בפרק הזהב דאילו יותר משתות שניהן חוזרין אי אפשר לפרש כן דשניהן חוזרין סתמא קאמר וסתמא לאו בתובע אונאתו מיירי שהרי אין יכול לתבוע אונאתו ביותר משתות אלא או יבטל המקח או יתרצה בו דבאונאת שתות דוקא הוא דיכול לתבוע אונאתו הלכך אין להעמיד חזרת המאנה כשתובע המתאנה מה שאין יכול מן הדין לתבוע

ופירש ה"ר יונה ז"ל דהא דקאמר דשניהם חוזרין היינו כל זמן שהמתאנה יכול לחזור גם המאנה יכול לחזור בו וה"ט דלא מצי א"ל אי לאו דאוניתן וכו' משום דאין חזרת המאנה אלא משום לתא דחזרת המתאנה דמקח שיש בו טעות ביתר משתות מסתמא יחזור בו המתאנה דכיון שאין יכול לתבוע אונאתו ודאי יבטל המקח שאין אדם מוחל על אונאה יותר משתות ואפילו על אונאת שתות אין אדם מוחל הלכך כיון דמסתמא מקח טעות הוא גם המאנה חוזר דהא לא שייך למימר אי לאו דאוניתן וכו' שהרי כנושא ונותן בלא משיכה דמי אבל אם נתרצה המתאנה במכר אין המאנה יכול לחזור בו אחרי כן הכא דמסתמא כיון דהוקרו אין הלוקח עומד לחזור בו ומכל מקום לוקח יכול לחזור בו אף על פי שאין כאן עוד אונאה... ואם אין הלוקח רוצה לחזור בו אלא תובע אונאתו מן המוכר יש אומרים שצריך להחזיר לו אונאתו דכיון שאם תבע קודם שהוקרו היה צריך להחזיר לו אונאה גם עתה נמי כשהוקרו ברשותא דידיה אייקור. וה"ר יונה ז"ל כתב שאין יכול לתבוע אונאתו דכיון שהיה יכול לחזור בו לא נתקיים המקח עד עתה ואין המתאנה יכול לתבוע אונאתו אלא כשיש שם אונאה בשעה שהמקח מתקיים. ועוד דקדק מלשון הטעם שנתן רב חסדא לדבריו דאם איתא דסבר רב חסדא דכל זמן שהלוקח חפץ במקח איגלאי מילתא שנתקיים המקח מתחלה ולעצמו הוקר א"כ למה ליה דדחיק ונסיב טעמא משום דא"ל אי לאו דאוניתן וכו' דה"ל למימר כיון דהשתא איתרצאי במקח ברשותי אייקר דאיגלאי מילתא למפרע שחל המקח מתחלה וחייב נמי ליתן דמי אונאתו אלא ודאי לא חל המקח אלא בשעה שמקיים אותו מי שנתאנה וע"כ למאי דבעי למימר דהא דרב חסדא תרוייהו מצי הדרי בהו לא אמרינן דחל המקח למפרע כשמקיים אותו עכשיו ורב חסדא לא פליג על סברא זו אלא בהא דקאמר שהמקח קיים לגבי מוכר שאין יכול לחזור אבל במאי דלא פליג לא פליג:

רא"ש ב"ב ה:יד

ואף על גב דכ"ע באונאה {שתות} אין המאנה יכול לחזור בו שאני הכא שחזר המקח להיות בטול מקח לגבי המוכר קודם שנתקיים המקח לגבי לוקח דהיינו בתוך בכדי שיראה לתגר או שיאמר רוצה אני במקח הלכך גם המוכר יכול לחזור בו כיון שלא קיים הלוקח עדיין את המקח קמ"ל רב חסדא דאין יכול לחזור בו משום דא"ל אי לאו דאוניתי

נ"מ- עד מתי אפשר לחזור בביטול מקח?

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נ עמוד ב

איבעיא להו: בטול מקח לרבנן לעולם חוזר, או דלמא בכדי שיראה לתגר או לקרובו? ואם תמצא לומר בכדי שיראה לתגר או לקרובו, מה איכא בין שתות ליתר על שתות? - איכא, דאילו שתות - מי שנתאנה חוזר, ואילו יתר על שתות - שניהם חוזרים. - מאי? - תא שמע: חזרו לדברי חכמים. אי אמרת בשלמא בטול מקח לרבנן בכדי שיראה לתגר או לקרובו, ולרבי טרפון כל היום - משום הכי חזרו. אלא אי אמרת בטול מקח לרבנן לעולם חוזר, אמאי חזרו? בדרכי טרפון ניחא להו טפי, דקא משוי להו אונאה כל היום ותו לא! - בטול מקח לא שכיח. - אמר רבא, הלכתא: פחות משתות - נקנה מקח, יותר על שתות - ביטול מקח. שתות - קנה ומחזיר אונאה, וזה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו. תניא כוותיה דרבא: אונאה פחות משתות - נקנה מקח, יתר על שתות - בטל מקח. שתות - קנה ומחזיר אונאה, דברי רבי נתן. רבי יהודה הנשיא אומר: יד מוכר על העליונה, רוצה - אומר לו תן לי מקחי, או תן לי מה שאניתי. וזה וזה בכדי שיראה לתגר או לקרובו.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

{אין אונאה לקרקעות והקדש} אמר רבא אמר רב חסא בעי רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם או אין להן? - אמר רב נחמן, הדר אמר רב חסא פשיט רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם. רבי יונה אמר: אהקדשות, רבי ירמיה אמר אקרקעות, ותרוייהו משמיה דרבי יוחנן אמרו: אונאה - אין להם, ביטול מקח - יש להן. מאן דאמר אהקדשות - כל שכן אקרקעות, מאן דאמר אקרקעות - אבל אהקדשות לא, כדשמואל. דאמר שמואל: הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה - מחולל.

רש"י מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

יש להן או אין להם - מי אמרינן מאל תונו (ויקרא כה) הוא דאימעוט - והא לאו בכלל אונאה הוא, אלא מקח טעות הוא,

או דלמא: כיון דלאו דבר שבמדה הוא, ולא אטעייה בדיבוריה - כשאר דין אונאה הוא.

אין אונאה לקרקעות

בבא מציעא דף נו עמוד א

מתני'. אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות... גמ' מנהני מילי דתנו רבנן (ויקרא כה, יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד יצאו קרקעות שאינן מטלטלים יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות דכתיב וכי תמכרו ממכר שגופו מכור וגופו קנוי יצאו שטרות שאין גופן מכור ואין גופן קנוי ואינן עומדין אלא לראיה שבהם.

תוספות מסכת בבא מציעא דף סא עמוד א

אם אינו ענין לנשך כסף שכבר נאמר לא תשיך - ... וי"ל למדרש כלל ופרט וכלל לא תשיך כלל כסף אוכל פרט כל דבר חזר וכלל מה הפרט מפורש דבר המטלטל וגופו ממון כו' יצאו קרקעות שאין

מטלטלין... והדאמר בערכין (דף לא. ושם) גבי בתי ערי חומה רבית גמורה היא והתורה התירה התם הלוא מעות על הקרקע אבל קרקע בקרקע אפשר דשרי מן התורה.

רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק יד

אל תונו - זו אונאת ממון, "במספר שנים אחר היובל". פשוטו של מקרא על אופניו, על האונאה בא להזהיר. כשתמכור או תקנה קרקע, דע כמה שנים יש עד היובל, ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל... אבל רבותינו אמרו (ב"מ נו א) שאין אונאה לקרקעות, שנאמר או קנה מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא. אבל על כרחנו נצטרך להטות מקראות מפשוטן, ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו....

ואני חושב עוד סברא, שודאי המאנה את חבריו לדעת עובר בלאו, בין במטלטלים בין בקרקעות, שבהן דיבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל, שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו. אבל רבותינו חדשו באונאה תשלומים בשתות המקח, וביטול מקח ביותר משתות, ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות, מחילה, כמו שהיא מחילה במטלטלים בפחות משתות, אף על פי שהוא אסור להונות כן לדעת, אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו ...

ביטול מקח בקרקעות

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

{אין אונאה לקרקעות והקדש} אמר רבא אמר רב חסא בעי רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם או אין להן? - אמר רב נחמן, הדר אמר רב חסא פשיט רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם. רבי יונה אמר: אהקדשות, רבי ירמיה אמר אקרקעות, ותרוייהו משמיה דרבי יוחנן אמרו: אונאה - אין להם, ביטול מקח - יש להן. מאן דאמר אהקדשות - כל שכן אקרקעות, מאן דאמר אקרקעות - אבל אהקדשות לא, כדשמואל. דאמר שמואל: הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה - מחולל.

רש"י מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

ביטול מקח - יותר משתות.

יש להן או אין להם - מי אמרינן מאל תונו (ויקרא כה) הוא דאימעוט - והא לאו בכלל אונאה הוא, אלא מקח טעות הוא,

או דלמא: כיון דלאו דבר שבמדה הוא, ולא אטעייה בדיבוריה - כשאר דין אונאה הוא.

תוספות מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

אמר ר"נ הדר א"ר חסא אונאה אין להן ביטול מקח יש להם - משמע דרב נחמן לא פליג ארב חסא רבו וקשה לר"ת דבפ' המקבל (לקמן דף קח. ושם) אמרינן זבן בר' ושוה ק' סבור מינה כו' אמר רב נחמן אין אונאה לקרקעות אלמא אפי' ביטול מקח אין להם ותירץ ר"ת דאין אונאה עד פלגא אבל מפלגא ואילך מיקרי ביטול מקח ויש להם ואתי שפיר הא דתנן (לעיל דף נו:): רבי יהודה אומר אף המוכר בהמה ומרגלית אין להם אונאה ומפרש בגמרא עד כדי דמיהם מדקאמר אף משמע דקרקעות נמי אית להו האי שיעורא ובפרק אלמנה נזונית (כתובות דף צט:): תנן שום הדיינין שפחתו שתות או הותירו שתות מכרם בטל רשב"ג אומר מכרם קיים ומפרש התם דמכרם קיים עד פלגא.

ריטב"א מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

אונאה אין להם ביטול מקח יש להם. אמרו בירושלמי כשהוא דבר מופלג ופירשו בו שהאונאה חצי דמיה. אבל בירושלמי דכתובות משמע דכשהאונאה שליש קורא דבר מופלג.... אלא הנכון דהא דהכא רב נחמן משמיה דרב חסא אמר רבי אמי וליה לא סבירא ליה. הריטב"א:

רמב"ם הלכות מכירה פרק יג הלכה ח

אלו דברים שאין להם הונייה, הקרקעות והעבדים והשטרות וההקדשות, אפילו מכר שוה אלף בדינר או שוה דינר באלף אין בהן הונייה, שנאמר או קנה מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, יצאו הקרקעות ויצאו עבדים שהוקשו לקרקעות, ויצאו שטרות שאין גופן קנוי אלא לראיה שבהן, עמיתך ולא הקדש.

הגהות מיימוניות הלכות מכירה פרק יג הלכה ח אות ד

וגם בטול מקח אין להן לקרקעות כדמוכח בעמוד דאמרינן פרק קמא דב"מ שהקרקעות הוא דבר השוה כל כסף

רי"ף ב"מ לב עמוד ב

והא דאמרת יתר על שתות בטל מקח לא אמרן אלא במטלטלי אבל במקרקעי אין אונאה לקרקעות ועוד אמרי' בבבא קמא (דף יד:): שוה כסף מלמד שאין בית דין נזקקין אלא לנכסים שיש להן אחריות ומאי ניהו קרקעות מאי משמע אמר רבא בר עולא דבר השוה כל כסף ומאי היא קרקע דאין להן אונאה שמעינן כולהו דאין לקרקעות לא אונאה ולא בטול מקח והא דר' אמי ור' יוחנן ליתא דקי"ל כרב נחמן דבתרא הוא והלכתא כותיה בדיני

ביטול מקח בהקדש

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

{אין אונאה לקרקעות והקדש} אמר רבא אמר רב חסא בעי רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם או אין להן? - אמר רב נחמן, הדר אמר רב חסא פשיט רבי אמי: אונאה אין להם, ביטול מקח יש להם. רבי יונה אמר: אהקדשות, רבי ירמיה אמר אקרקעות, ותרוייהו משמיה דרבי יוחנן אמרו: אונאה - אין להם, ביטול מקח - יש להן. מאן דאמר אהקדשות - כל שכן אקרקעות, מאן דאמר אקרקעות - אבל אהקדשות לא, כדשמואל. דאמר שמואל: הקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה - מחולל.

רש"י מסכת בבא מציעא דף נז עמוד א

כל שכן - דאקרקעות נמי אמר, דכיון דאשמועינן דביטול מקח לאו בכלל אונאה הוא, מהיכא אימעית, אי דהקדשות קחשיב ליה מקח טעות, אף על גב דליכא טעות כלפי שמיא - ואפילו הכי אמרינן ביטול מקח - כל שכן דלגבי חבריה, דאיכא למימר טעה ואדעתא דהכי לא אקנייה, כל שכן דהדר.

מאן דאמר אקרקעות - אמרה. אבל אהקדשות לא - דאילו גבי הדיוט אמרינן טעה, ואדעתא דהכי לא אקני, אבל אהקדש, ליכא למימר הכי, וכיון דליתנהו בדין אונאה - טעות נמי לא אמרינן בהו, כדשמואל.

מחולל - כדאמרן דאימעוט מאונאה, וטעות נמי ליכא בהו, דמאן טעה.

...ומר לית ליה דשמואל - קסבר: כיון דאיכא יתר משתות - לאו דרך מקח הוא, וכיון דלגבי מקח לאו מידי הוא - גבי חילול נמי לאו מידי עבד.

דבר שבמידה ובמשקל

בבא מציעא נו עמוד ב

כל שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר

רש"י מסכת בבא מציעא דף נו עמוד ב

חוזר - דמקח טעות הוא, דהא בהדיא פירש בחזקת כן, ואינו כן, וכיון שהמקח טעות הוא, אפילו בטיל להו אגב ארעא - חוזר, דנהי דאימעית קרקעות מדין אונאה - מדין מקח טעות לא אימעית, שהרי אין זה מכר, דאדעתא דהכי לא זבן.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קג עמוד ב

מתני'. בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל, פיחת כל שהוא - ינכה, הותר כל שהוא - יחזיר;

חידושי הרשב"א מסכת בבא בתרא דף צ עמוד א

הא דאמר' אלא משום אונאה דלא להוי ביטול מקח והא אמר רבא אפי' פחות מכדי אונאה חוזר, פירשו רוב המפרשים חוזר המקח, כלומר אפי' פחות מכדי אונאה הוי מקח בטל, וקשיא לי דא"כ בטל הוה ליה למימר, ועוד דא"כ כוליה פירקין דבית כור קשיא לן דהוי דבר שבמדה ואפי' הכי קתני פחות כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר,

אלא הנכון מה שפי' ה"ר יהוסף הלוי ז"ל אבן מיגש חוזר אותו פחת אף על פי שהוא פחות מכדי אונאה שלא נאמרו דיני אונאה במחילה וחזרת אונאה וביטול מקח אלא בשיש טעות בדמי המכר, אבל כל שבמדה ושבמשקל ושבמנין לא שייך בהני דיני כלל אלא הרי הוא כאלו נתן לו מקצת ומשלים השאר, והילכך אין הפרש בדברים אלו בין יתר מכדי אונאה לפחות מכדי אונאה אלא לעולם המקח קיים ומחזירין זה לזה הפחת והיתרון, וכבר כתבתי יותר מזה בקדושין בריש פרק האומר בס"ד:

חידושי הריטב"א מסכת בבא בתרא דף קג עמוד ב

ועוד תירץ הר"ח ז"ל

דכל שמדדו תחילה ואח"כ לקח ונמצא טעות בהא אמר רבא שחוזר ובטל מקח לגמרי, והיינו לישנא דכל דבר שבמדה,

אבל כשהסכימו קודם שימדדו ליכא קפידיא כולי האי ויגבה דמים,

[1]אינו נכון ,